

**EDİMSSEL DÖNÜŞÜMÜN “DİSİPLİNERARASILIK” ETKİSİYLE
ÇEVİRİBİLİMSEL ARAŞTIRMALARA YANSIMALARI****REFLECTIONS OF PRAGMATIC TURN ON TRANSLATION STUDIES WITH AN
“INTERDISCIPLINARY” INQUIRY****Nilay AVCI*****Özet**

“Çeviribilim” olarak adlandırılan çalışma alanının “dağınıklaşan”, “sorunlaşan” ve “genişleyen” bir alan izlenimi yarattığı çeşitli çalışmalarda dile getirilmektedir. Bu çalışmada da alanın içinde bulunduğu ve “karmaşık” olarak tabir edilen duruma yol açan görüş ve savları içeren bulgular üzerinden sorunsal algıları ve kabulü ortaya konarak bu bulgular irdelenmektedir. Bu amaçla çeviri odaklı araştırmaların bağlantılı bilim dalları ile etkileşimi incelenerek alana yansıyan sonuçları değerlendirilecektir. Bu etkiler göz önünde bulundurulduğunda, 1970’li yıllarda Dilbilim’de yaşanan *pragmatic turn*’ün (edimsel dönüşüm) çeviribilimsel araştırmalara yansımalarının ne denli önem teşkil ettiği vurgulanacaktır. Çalışmanın genelinde ise, aslında bir sorun algısı durumu mevcut olsa da temel sorunlara dair bile uzlaşma ortamı sağlanamadığı ancak bu sorun algısıyla birlikte bilim-kuramsal duyarlılık ve bilincin gelişmekte olduğu gözler önüne serilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Çeviribilim, çeviri odaklı araştırmalar, çeviri çalışmaları, edimsel dönüşüm, disiplinlerarasılık, paradigma değişimi

Abstract

It is mentioned in various studies that the study field called “translatology” has created an impression of a “scattered”, “problematic” and an “expanding” field. In this study, these findings will be examined by revealing the problematic perceptions and acceptance of the findings that include the opinions and arguments have led to today’s “complex” situation of the field in question. For this purpose, the interaction with the related science branches of translation-oriented researches will be investigated and the results reflected in the field will be evaluated. When these effects are taken into account, it will be emphasized how significant are the reflections of *pragmatic turn* in Linguistics of the 1970s on translational researches. Throughout the study it is revealed that, even though there is a problem perception, there is no consensus even on the basic problems however sensibility and consciousness towards the scientific method are developing with this problem perception.

Keywords: Translatology, translation-oriented researches, translation studies, pragmatic turn, interdisciplinarity, paradigm shift

* Öğretim Görevlisi, Çağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı

1. GİRİŞ: SORUNLAR VE GÖRÜŞLER

Çeviribilim olarak adlandırılan araştırma alanında, uzun yıllardır süregelen tartışmalar ve yapılan çalışmalar doğrultusunda, alanda yaşanan somut sıkıntılar göz ardı edilemez bir sorunsal algısı ve kabulünü ortaya koymaktadır.¹ Özerkliğini henüz temellendirerek kazanamamış, araştırma nesnesini ortak bir kabul çerçevesinde henüz tanımlayamamış, bilim-kuramsal temele dayalı olarak kendi terminolojisi ve kavram örgüsünü oluşturamamış olması yönündeki yargılara sıkça rastlamanın mümkün olduğu söz konusu bilim dalı ile ilgili problemler; “nesne-tanımsal sorun, disiplinlerarasılık boyutu ve edimsellik boyutu” (İşcen, 2002: 23; ayrıca bkz. Zybatow 2004) olarak sınıflandırılabilir.

Çeviribilim’in araştırma nesnesi tanımı; Dilbilim, Metinbilim, İletişimbilim, Kültürbilim, Edebiyatbilim gibi, alanla etkileşim halinde olan bilimlerin bakış açılarına ve verilerine dayandırılırken²; ayrıca disiplinlerarası bir etkinin 1980’li yıllardan itibaren gündeme getirilmesiyle³ birlikte söz konusu bilimlerin kullandıkları terminolojiler, araçlar, yöntemler ve hatta kendi içlerindeki sorunsallar da Çeviribilim’in içine dahil edilmiş, alanın gereksinimleri göz ardı edilerek uyarlanmıştır. Çeviribilim’in, bağlantılı bilim alanları ile “belirli bilgi aktarımına ve/veya dönüşümüne dayalı” “edilgen” bir ilişki içerisinde (İşcen, 2002)⁴ olduğu söylenebilmektedir. Nitekim, tanımı gereği Çeviribilim’in “çok boyutlu” bir bakış açısı gerektirdiği, içerdiği boyutlar nedeniyle başka bilimlerle doğal bir ilişki içinde olması Snell-Hornby (1988) tarafından dile getirilmiştir⁵. Oysa ki Çeviribilim, kendi doğasının tanımını “disiplinlerarasılık kısılacı” (İşcen, 2002) içerisinde “keyfi bir ithal anlayışı” (Zybatow, 2004 akt. Çelik Tsonev, 2012) ile ertelemiştir. Başka bir deyişle bilim-kuramsal bazda araştırma nesne tanımı çerçevesinde “olgusalığın”⁶, bağlantılı bilimlerin gözlem sistematığına göre yapıldığına yönelik savlamalar mevcuttur. Ströker (2005)’e göre “bilimde gözlemin önemi tartışılmaz. Gözlem yoluyla elde edilmiş veriler ise işleyişin

¹ Detaylar için bkz. Snell-Hornby (1999), İşcen (2002), Stolze (2003), Zybatow (2004).

² Bu durumun kaçınılmaz olarak söz konusu bilimlerin Çeviribilim üzerindeki “egemenlik talepleri ve çabaları”na (Hueber, 1997) zemin hazırladığı söylenebilir.

³ 1980’de Toury “disiplinlerarasılık” kavramından bahsetmiştir. Ayrıca bkz. Snell-Hornby (1988).

⁴ Ayrıca bkz. Hueber (1997)’e göre Çeviribilim “edilgen bir alıcı rolü” üstlenmektedir (akt. Çelik Tsonev, 2012).

⁵ Sıkça tekrarlanan bir sav olarak “çok boyutluluk” (kompleks olgu) durumuna dair şimdiye kadar bir hiyerarşinin tasarlanmış olduğu söylenemez. Çok boyutluluğun kesin tanımı, kısacası oluşturucu unsurların kendi içlerinde birbiriyle “tamamlayıcı” ilişki içinde olması gerektiği fikri özümsemediğinden; alandaki dağınıklık ve gereksiz “egemenlik” çabalarının yoğunlaştığı çıkarımı yapılabilir. Örneğin Nord (1997); dil, metin, iletişim ve kültürü çevirinin dört unsuru olarak adlandırmaktadır. Yanı sıra Reiß (2000), “çevirinin sadece dilsel bir aktarımdan ibaret olmadığını” savunarak “çok boyutlu” ve “kompleks” yapıda olduğunu dile getirirken, Stolze (2003) “çok katmanlı” olduğunu belirtmiştir. Snell-Hornby (1988)’de de bir “çok boyutluluk” söylemi dışında spesifik bir düzenleme önerisi görülmemektedir. Kısacası, “uzlaşma arayışından uzak bir tavır” sergilenerek, “olgunun çok boyutlu olarak açıkta ve keyfi tanımlara bırakılmakta” olduğuna dair eleştiriler mevcuttur (örn. bkz. İşcen, 2002).

⁶ Olgu kavramına ilişkin bkz. Timuçin (2004): “En genel anlamda olgu, bilimin konusunu oluşturan şeydir. Bütün bilimler kendi alanlarının özel koşullarına göre ya da konuları ve yöntemleri çerçevesinde olgular araştırmasına yönelirler. Özellikle Kant olguyu “olası deneyin nesnesi” olarak anlar. Zaman ve uzay kategorileri çerçevesinde kendini ortaya koyan her şey olguyla ilgilidir. Böyle olmakla olgu bir belirlenim alanı olan dış dünya koşullarıyla belirgindir. Kısacası bilinçli özneye görünen ve kendini ya iç duyumda ya da dış duyumda ortaya koyan her şeye olgu diyebiliriz” (s.374-375).

geçerliliğini onaylamada başvuru alan denetim olanaklarıdır” (s. 27). Ne var ki Çeviribilim olarak adlandırılan araştırma alanı henüz “taban (baz) oluşturma” evresindeyken⁷ farklı bilimlerin müdahaleleri karşısında etki altında kaldığından içinde bulunduğu durumun, kendi temelini oluşturup sağlamlaştırma önünde engel teşkil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim çeviri odaklı araştırmalarda, “çeviri eylemi”nin gözlemi yolu üzerinden “çeviri olgusu” oluşturulmaya çalışılmış, diğer disiplinlere “bağımlı” hâle gelmiştir. “Çok boyutluluk”, alandaki “karmaşık” durum ve alanda yapılmış olan çalışmaların birbiriyle olan “ilişkisizliği”; “özensiz”, alana “yabancı bilimlerden ödünçlenerek” (İşcen, 2002; Stolze, 2003) “ithal kavramlar” (Zybatow, 2004), araçlar ve modellerin adapte edilmesiyle⁸ gözlem yapılmaksızın, gözlem yerine geçecek kavramlar kullanılarak incelenmesi durumu,⁹ kaçınılmaz olarak işleyişle ilgili dağınıklığa sebep olmuştur. Başka bir deyişle, “çeviri olgusunu anlamaya ve betimlemeye yönelik geliştirilmiş yaklaşımların sayıca çokluğu ve birbiriyle bağlantısı açısından yetersizliği¹⁰, çeviri alanında bir bilgi yığılmasına, bu alanda dizge, kavram örgüsü ve nesne tanımı bakımından bir yetersizliğe, hatta karmaşaya neden olmuştur” (İşcen, 2005; ayrıca bkz. Zybatow, 2004, Yücel, 2015). Disiplinlerin kendi sınırlarını başka disiplinlere açarak karşılıklı etkileşim ve bilgi alışverişi içerisinde sorgulamaya dayalı, çift taraflı gelişme sağlaması gereken disiplinlerarasılık; Çeviribilim’e “alıcı” ve “edilgen”, yani tek taraflı bir etki sağlayabilmiş, bu durum da düzensiz ve sistemsiz bir şekilde terminoloji yığılmasını getirmiştir.¹¹ Olgu tanımı gereksinimi, “çeviri” üzerinde gözlem yürütmek yerine kavram transferiyle sağlanmaya çalışılmış, görgüllük bağlamında güvenilirliğin zedelenmesine yol açmıştır.¹² Birbirinden farklı pek çok bilim alanı ile etkileşim içinde olan, sınırları fazlasıyla esnek¹³ Çeviribilim’in ihtiyacı olan sentezi¹⁴, disiplinlerarasılık kamuflajıyla sağlama çalışmalarının, kuramsal çeşitliliğe ve dolayısıyla da kavram örgüsündeki çeşitliliğe sebep olduğu söylemleri yaygındır. “Henüz oldukça yeni olan bu disiplinin gelişim süreci, genel bir çeviri kuramının da gelişmesine yol açmamış, daha çok sürekli yeni yönelimler geliştirilmiştir” (Stolze, 2013:13), o kadar ki “bilme sınırsızlığına” doğru bir dinamiklik olarak hafif ironik şekilde eleştirilmiştir (Zybatow, 2006). Bundan dolayı da, belli bir gözlem sistematigi gerektiren araştırma nesnesi sorunsalının yarattığı sıkıntıların Çeviribilim içerisinde “paradigma değişimleri”¹⁵ olarak da adlandırılması şartı olmaktadır (Snell-Hornby, 2006).

⁷ Araştırma nesnesi tanımlanıp uzlaşa sağlandıktan sonra yöntemsellik ve yasaların belirlenmesi. Detaylar için bkz. Ströker (2005).

⁸ Reiß’in 1976 yılında, Karl Bühler’in *dilin işlevleri yaklaşımından* (Organon Modeli) tamamen “devralarak” oluşturduğu ve metinsel bir unsuru belirleyici etmen olarak ele aldığı *Metin Tipolojisi*, Dilbilim’le birlikte metnin işlevine yönelik parçalar da dahil edilmiş bir yeni yönelim olması bağlamında bahsedilen duruma örnek olarak verilebilir.

⁹ Konuyla ilgili ayrıntılı olarak bkz. İşcen (2017).

¹⁰ Burada söz konusu olan, başka bilimlerin etkisini reddetmek değil; çeviri araştırmalarında konumu, önemi ve ilişkili işlevini tanımlama zorunluluğuna dikkat çekmektir.

¹¹ Bu etkileşimin, çevirinin kuramsallaşma sürecini hızlandıracağı yerde yavaşlattığına, hatta kimi zaman olumsuz etkilediğine dair görüş çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır. Zararlar ve çıkmazlar için bkz. İşcen (2002, 2005), Stolze (2003), Zybatow (2004).

¹² Doğrudan gözlem yapılmadığı için bilimsellik kavramı da tartışılmaktadır.

¹³ bkz. Yücel (2006) “Çeviribilim’in sınırları konusunda ortak bir anlayış ya da temel olmadığını” söyleyerek alanın “belirsizlik, karmaşıklık, başka alanlardan ayrılmaz bağı ve çok yönlü” oluşuna vurgu yapmaktadır (s. 143).

¹⁴ Burada sentez tabiri ile çevirinin “karışık”, “çok yönlü”, “çok boyutlu” (kompleks olgu) başka bilimlerle etkileşim içinde aynı zamanda “bütünsel” ve “tamamlayıcı” bir alan olma ihtiyacı kastedilmektedir.

¹⁵ “Paradigm shift” için bkz. Kuhn (1962).

Paradigma kavramı ile ilgili, bilindiği üzere Kuhn (1962), “kapsayıcı söylem” tanımlamasını yapmıştır. Paradigma kavramının kendiliğinden doğan bir hakikat olduğu görüşündedir. Alana özgü olmamakla birlikte paradigma, tüm bilimlerin bilim olmasını sağlar, yani bir bilimin en temel yargısal işlemi, ilgi odağıdır. Bir bilimin paradigması kanıtlanmaya muhtaç olmadığı gibi, bir paradigma aynı anda başka bilimlere de ait olamaz. Üstelik paradigma değişirse bilimde de değişiklikler ve gelişmeler oluşur. Başka bir deyişle, “eski bir paradigmanın yerini, onunla bağdaşmayan bir yenisi -tamamıyla ya da kısmen- almaktadır” (sf. 92). Paradigmanın salt, çeşitlenmeyen ve aynı kalan bir düşünce olması göz önünde bulundurulduğunda “paradigma değişimleri” tabirinin Çeviribilim’de kullanılmasının, söz konusu bilim dalında sorunlu bir işleyiş göstergesi olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır. Betimleyici Çeviri Araştırmaları, (Toury, 1995), Coğul Dizge Kuramı (Evan-Zohar, 1979/80), Eylem Kuramı (Holz-Mänttäri, 1984) gibi çalışmalar Hermans (1985)’a göre paradigma değişimi¹⁶ denilen duruma yol açmıştır. Yeni yönelimler ve yaklaşımlar olarak tezahür eden “paradigma değişimleri”, aslında araştırma nesnelerindeki çeşitlenmelerdir ancak Çeviribilim’de araştırma nesnesi tanımlanmamış olduğundan bu tabir, asıl sorunun üstünü örtmek için kullanmada isabetli bir savlamaya dönüşmüştür. Zira “geniş bir alan” (Snell-Hornby, 1999) halini almış alanda çeviri olgusu farklı şekillerde tanımlandığından “paradigma” ile “araştırma nesnesi” kavramlarının iç içe geçtiği yadsınamaz bir gerçekliktir. Bilindiği üzere alanda araştırma nesnesi tekil etmenler üzerinden tanımlanmaktadır.¹⁷ Araştırma nesnelere çeşitlendikçe de “tamamlayıcı”, “bütünleyici” bir anlayıştan uzaklaşıldığı yönünde saptamalar yapılmıştır. Ayrıca tüm bu araştırmalar “eylem odaklılık” üzerinedir, yani bilim-kuramsal bazda “olgu odaklılık”tan bahsedilemeyeceği vurgulanır.¹⁸ 1980’li yıllarda başlayan, ardından 1990’larda daha fazla gelişmeye yol açarak alanı karmaşaya ittiği düşünülen, Hermans’ın (1985) ise “yeni paradigma” olarak gördüğü bu durumu Vermeer (1994) “yeni bakış açılarında bir sıçrayış” olarak tanımlarken Snell-Hornby (2006) ciddi ciddi “çığır açıcı katkılar” olarak yorumlamıştır.¹⁹ Bununla birlikte geriye dönük Çeviribilim tarihine baktığımızda son 30-40 yıldır baş döndürücü bir gelişmeden bahsedebiliriz ancak yığılma oluşturan “çeviri kuramları”nın çoğalmasının durumunun, alanın geliştiği ve kuramsallaştığı anlamına gelip gelmediği de tartışma konusudur.²⁰ Ströker (2005)’e göre “bir bilimin gelişmişlik derecesini, o bilimin kuramlar oluşturma ve kullanma olanağı belirler” (s. 92). Ancak ne var ki, genelleyici yargıya sahip bütünleyici nitelikte, alanın içerisinde oluşturulmuş bir ya da çok az sayıda yerleşik kuram yerine Çeviribilim’de, başka bilimlerin gözlem sistematiklerinden alana taşınmış (bkz. Akalın (2006), Çelik (2005), İşcen (2002; 2005 ve 2008), birbirini tamamlayıcı

¹⁶ Önemli bir paradigma değişimi yaşanmakta olduğu iddiası ve savunusundan söz edilmektedir.

¹⁷ Dilsellik boyutunda Koller’in eşdeğerlik görüşleri (1992), metin odaklılıkta Reiß’in (1984) metin tipolojisi, Vermeer’in (1986) çeviriyi “kültürel bir aktarım” olarak tanımlaması, Nord’un (1993) çeviride işlevsellik savunusu, Wilss’in (1980) çeviride çevirmen etkileri odağı, Kade’nin (1980) çeviriyi iletişim aracı olarak görmesi “tekil etmenlere” örnek olarak verilebilir.

¹⁸ Kuramların çoğalmasına yönelik yakınmalar için bkz. İşcen (2002, 2010), Stolze (2003), Zybatow (2004).

¹⁹ Yeni paradigmlar mı? Değişen bakış açıları mı? Bu sorgulamanın mevcudiyeti kitabın adında bile dikkat çekmektedir. Detaylar için bkz. Snell-Hornby (2006). *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints?*.

²⁰ Kuramların çoğalması ile oluşan “karmaşaya” dair yakınan Snell-Hornby (1999), “irtibatlı/bağdaşsız” kuramsal yaklaşımlara gönderme yapan Stolze (2003) ve kuramların birbiriyle “ilintisiz” olduğu ve “yığılma” yarattığını düşünen Zybatow (2004) konuyla ilgili olarak anılabilir.

nitelikte olmayan, aksine birbirini çürütmeye çalışan çok sayıda edim odaklı kuram söz konusudur. Farklı gözlemlerin mümkün olduğu savunusu ile “disiplinlerarası alan” tabirinin, soruların üzerini örtmek için bir aracı konumunda kullanıldığı söylenebilir. Hatta “ortak kabullere, dizgelere ve yasalara bağlı olmayan”, “gözlem sistematığının henüz oluşturulmadığı” Çeviribilim’in bir disiplin olup olmadığı görüşleri dahi tartışmaya açıktır.²¹ Hueber (1997), Çeviribilim’in “özerklik arayışları içinde bulunduğu” görüşündedir (akt. Çelik Tsonev, 2012). Bu özerklik arayış ve talepleri ile “disiplinlerarasılık gerçeği”²² arasında bir çelişki ile karşı karşıya kalındığı gözlemlenebilir. Öte yandan Çeviribilim’in “bilimsel ve özerk bir bilim dalı olduğu” savları da ileri sürülmektedir.²³ Snell-Hornby ise 1988’de Çeviribilim “bağımsız bir disiplin olarak görülmeli” derken, 1995’te aynı kitabın yenilenmiş baskısında (ayrıca bkz. 1999) alandan, “bugüne kadar çok aşamalı bir gelişim süreci içerisinde meydana gelen bağımsız bir disiplin” olarak bahsetmektedir. Özerklik konusu tartışıldıkça alanda “disiplinlerarası” kavramına dair bir belirsizlik, anlam karmaşası, sıkıntılı bir işleyiş durumunun belirginleştiğine dikkat çekmek yerinde olacaktır (Wilss, 1997 akt. Çelik, 2005).²⁴ Çeviri odaklı araştırmalardaki disiplinlerarasılık etkisi, bağlantılı çalışma alanlarıyla tek yönlü olarak işleyerek, çevirinin söz konusu bağlantılı alanlar tarafından araçsallaştırılması nedeniyle beklentileri karşılayamamıştır.²⁵ Dolayısıyla alanın, kendisi ile irtibat halinde olan bilimlerin etkisi altında kalarak özerkliğini sağlayamamış olduğu görüşleri de tartışmalar içerisinde yer almaktadır.²⁶

Çeviribilim’in (sorunlu bir kavramsallaştırmayla) bir “alt disiplin”²⁷ olarak kalması ve diğer disiplinlerden etkilenmesi, dolayısıyla kendi özerkliğini kazanamamasının nedeni Yücel (2015)’e göre “farklı alan sınırları içerisinde değerlendirilmesidir”. Başka bir deyişle, “çeviri tarihine bakıldığında çevirinin kuramsal altyapı oluşturacak düzleme gelemeyişinin nedeni görüşlerin birbirinden kopuk ve kişiye/çevirmene bağlı olmasıdır” (Yücel, 2016:139). Wilss (1977:8) ise “yirminci yüzyıla kadar bir Çeviribilim’in gelişmemesini,²⁸ bu gibi tartışmaların

²¹ Detaylar için bkz. İşcen (2002).

²² Disiplinlerarası durum saptamaları için bkz. Snell-Hornby (1999), Stolze (2003).

²³ “Özerk bir bilim dalıdır” savlamaları için bkz. Akbulut (2004:116), Yazıcı (2005:Giriş), Yücel (2007:185). Ayrıca “Heyecan verici yeni bir disiplin” tanımı için bkz. Baker (2009:Giriş), “Çeviribilimin bağımsız bir disiplin olarak büyümesini 1980’lerin başarı hikayesi olarak gören” savlama için bkz. Bassnett ve Lefevere (1990) (akt. Snell-Hornby, 2006).

²⁴ “Özerklik” tartışmaları olan bir bilimin bilimsel oluşum aşamasını (“bilimin tabanını aramak” bkz. Ströker) henüz tamamlayamamış olduğuna yönelik bir işaret olarak kabul edilebilir.

²⁵ Disiplinlerarasılık içinde bilimlerin kendi disiplin ilkelerini dayatmadan, karşılıklı bir etkileşim ile birlikte çalışmalarını gerekirken Çeviribilim’de bu etkileşim tek taraflı işlemiştir; üstelik Çeviribilim geneli içinde tezahür eden her bir disiplinlerarası etkinlik alanında “egemen olma” dürtüsünün ağır bastığı görülmektedir. Alanın “çok boyutluluğunun” özerklik önünde bir engel teşkil ettiği düşünülmektedir.

²⁶ Bilim-kuramsal açıdan sorgulandığında Çeviribilim’in olası özerkliği için terminolojisini oluşturmuş, normlarını kurmuş, araştırma nesnesini tanımlamış, başka disiplinler tarafından açık etki altına alınmayan, kişilerin keyfiyetine kalmayan bir anlama dinamiği ile net bir disiplin haline gelmiş olması gerektiği saptanabilir. “Özerk bir bilim alanı olduğu iddiasının” da sürekli yinelenme sebebinin aslında örtük bir sorun hissinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Çeviribilim’in özerk olmadığı yönünde bilim-kuramsal irdelemeler ve açıklamalar için (araştırma nesnesi tanımı olmayan, uzlaşa sağlanmamış, koordinatsız bir bilim.. vs.) bkz. İşcen (2002), Stolze (2003), Zybato (2004).

²⁷ Çeviribilim’in, özellikle de Dilbilim’in bir alt alanı olduğuna yönelik yaygın bir kanı söz konusudur. Bu bağlamda Wilss (1977). *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden.*, Neubert (1968). *Pragmatische Aspekte der Übersetzung.*, Kade (1963). *Aufgaben der Übersetzungswissenschaft: Zur Frage der Gesetzmäßigkeit im Übersetzungsprozess.*, Jäger (1975). *Translation and Translationslinguistik.* gibi çalışmalar anılabilir (akt. Çelik Tsonev, 2012).

²⁸ Kendi sınırlarını belirleyemediği yönünde görüşlerin bulunduğu Çeviribilim’de bağlantılı bilimlerin etkisi ve güdümü altında yeni yönelimler şeklinde ortaya çıkan “gelişmeler”den bahsedilebilir.

bir sonuç vermemesine ve soyut/felsefi düzlemde kalmasına bağlamaktadır” (akt. Yücel, 2016). Karşılaştırmalı Edebiyat ve Uygulamalı Dilbilim’in bir alt alanı olarak düşünülen Çeviribilim’in 1980’lerin ortasından itibaren, bağımsız bir disiplin olarak ya da daha uygun bir şekilde söylenecek olursa, “çok fazla konunun (öznenin) üst üste geldiği disiplinlerarası bir alan” olarak tanınmaya başlanmış olduğunu dile getiren Snell-Hornby (1994), önceleri savunduğu²⁹ “disiplinlerarasılık” kavramının zıddını savunarak Çeviribilim’in bu dayatmadan çıkması gerektiğini vurgulamıştır; somutlaştırmak gerekirse: Disiplinlerarasılık etkisiyle artık “bütünsellikten uzak ve uyumsuz”, “kavranamaz derecede karmaşık” diyerek alandaki dağınıklığı ve sınırların genişlemesiyle “her geçen gün büyüyen karmaşıklık” ifade ederken Snell-Hornby (1999: önsöz) “Çeviribilim literatürünün artık üst görünümle belirlenebilecek durumdan uzaklaştığına”, “her gün yeni bir şey eklendiğine” ve “alandan kişilerin bile mevcut yayınları takip edemediğine” dikkat çekmiştir.³⁰ 2000’li yıllara kadar birbiriyle “bağdaşksız” (Stolze, 2003) olarak alana eklenmeye devam etmiş olan yeni yönelimlerin ardından alanda yaşanan tıkanma ile İşcen (2010)’in vurguladığı üzere günümüzde “sürekli birbirini çürütmek üzerine kurulu bir ‘Çeviribilim’ jargonu ve tartışma adabı” oluşmuş, çeviri odaklı düşünceler ise “keyfi ve dizgesiz bir bilimsel karmaşa görünümü” (2002: 72) sergileyecek duruma gelmiştir.³¹

İşcen (2010)’e göre “Çeviribilim olarak adlandırılan alanın oluşum ve gelişim evreleri başka hiçbir bilimde bu haliyle henüz deneyimlenmiş ve yaşanmış değildir”. Yukarıda anılan durum saptamaları dikkate alındığında, bu denli yoğun bir tartışma ortamının hâlâ çözüme dair bir gelişme yaratmamış olduğu aşikârdır. Bir sorun algısı ortadadır ancak temel sorunlara dair bile bir ortak anlayış ve uzlaşma ortamının olmadığı söylenebilir. Hatta Çeviribilim ile ilgili sorun sadece Çeviribilim’in sorunu olmamakla birlikte, diğer alanlara da etkileri yansıyan bir “dönüşüm” dönemi söz konusudur.³² Alan sınırlarının neden bu şekilde genişleyip dağınıklaştığının altında yatan temel nedenin araştırma nesnesi tanımında uzlaşma sağlanamamış olması gibi görünse de daha da dipte Çeviribilim’in oluşum tarihine yakın, alanın içindeki parçalanma ile koşut zaman ve seyirde ilerleyen pragmatic turn’ün göz önünde bulundurularak çözüme dair bir fikir sunabileceği düşünülebilir.

2. DİLBİLİM’DE EDİMSSEL DÖNÜŞÜM

Tüm dünyada, bilim ve felsefi görüşlerde ağırlıklı olarak mantık ve dilin³³ ön plana çıkmasıyla meydana gelen gelişim ve değişimlerin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra mantıksal

²⁹ bkz. Snell-Hornby (1988).

³⁰ Prof. Dr. İsmail İşcen tarafından Almanca aslından çevrilmiştir.

³¹ Şikayetler için bkz. Snell-Hornby, Pöchlner ve Kaindl (1994), İşcen (2002), Stolze (2003), Zybatow (2004).

³² 1980 sonlarında post-modernitenin ortaya çıkışıyla bilimlerde sınırların iyice gevşeyip geçişkenlik kazandığı, 1970’lerden süregelen tüm bilimleri kapsayan bir karmaşıklık döneminde söz edilmektedir.

³³ Felsefe ve bilim olarak bir ayrımın söz konusu olduğu; felsefe için dil, bilim için ise mantığın ön planda olduğu görülmektedir.

Tarih, Eğitim, Bilim ve Kültür Dergisi

pozitivizm³⁴ ile oluşmaya başladığı söylenebilir. Gattei (2008), yirminci yüzyılın başlarında bilim felsefesinde yaşanan devrimi şöyle özetlemektedir:

Epistemolojik (bilgi felsefesine dayanan) açıdan bakıldığında geçtiğimiz yüzyıl, biri 1920'lerde diğeri 1960'ların başında olmak üzere iki büyük çaplı devrime şahit olmuştur. İlk devrim *Mantıksal Pozitivizm*, yirminci yüzyılın ilk yarılarında Matematik ve Fizik'te kaydedilen ilerlemelerin ardından temelleri sarsılan bilimin güvenilir bilgi olarak rolünü yeniden inşa etmeyi hedeflerken; ikincisi, sözüm ona "Yeni Bilim Felsefesi"³⁵ Francis Bacon'ın döneminden bu yana bilimin içinde bulunduğu imtiyazlı konumunu baltalama etkisine sahipti (s. 1). (Çev: N.A.).

Bernstein (2010) "bu evrensel gelişim ve değişimlerle felsefede pragmatik temaların yeniden canlandığını, klasik pragmatik eserlere ilginin arttığını" (s. 37-38), "1950'ler ve 1960'larda akademide yer alan filozofların *analitik ideolojiyi*³⁶ benimsediğini" (s. 60) belirterek pragmatic turn'ü özetlemektedir. "Süregelen değişimlerle beraber felsefenin; bilim, sanat ve teknolojiyle yakın ilişkide olması mümkün hale gelmiştir. Dolayısıyla, bilgi ve sorgulamaların tarifinde yeni bir yola girilmiştir" (Sandbothe, 2004: 70). Rorty (1967) *pragmatic* sözcüğünün *dönüşümsel* (transformative) sözcüğü ile yeniliklere açık, çığır açıcı ve değişken doğası nedeniyle yakından bağlantılı olduğunu düşünmektedir (akt. Sandbothe, 2004: 70).

Rorty (1967), dil felsefesi ile kullanmakta olduğumuz dili yeniden biçimlendirmek, dili daha iyi anlayarak çözülebilecek ya da yok edilebilecek problemlerin varlığından bahsederken (s. 3) Sandbothe (2004), söz konusu problemlere "modern felsefenin geleneksel problemleri" demiştir (s.70). Dilin düşünce, anlayış ve dünya görüşümüz üzerinde ne denli etkili olduğu görüşlerinin 1970'ler ve 1980'lerin başlarında ön plana çıktığı görülmektedir. 20. yüzyılın başlarında dil ve felsefe ilişkisinin irdelenip, dil olgusuna dair yeni yargılar üretme, dildeki her bir ifadeye anlam ve yorum katma çabaları 1970'lerde Dilbilim'e yansımış *Dilysel (Dilbilimsel) Dönüşüm*'e (Linguistic Turn)³⁷ neden olmuştur. Modern Dilbilim'in kurucusu kabul edilen Saussure'un (1857-1913) tabiriyle temel konusu *parole* (söz, eylem olarak dil) değil, *langue* (sistem olarak dil) olan (bkz. 1959: 14-15), geleneksel yapısalcı Dilbilim görüşlerinin değiştirilerek modern bir bakış açısı oluşturmaya, dilin işlevine ve dilbilgisine yeni bir anlayış getirmeye yönelik bir ilginin gelişmesi (Pragmalinguistik)³⁸ 1970'li yıllarda son halini almıştır. Bununla birlikte Dilbilim "edimsel bir dönüm noktası" gerçekleştirerek *langue* düzlemine değil de daha çok *parole* düzlemine ağırlık vermiştir. Linguistic turn olarak adlandırılan bu gelişme Snell-Hornby (2009, 2010) tarafından "dil ötesi gerçekliğin göz ardı edildiği soyut ve katı dilbilimsel görüşlerden; dili durum içinde bir eylem olarak gören daha esnek, açık ve gerçekçi bir yaklaşıma doğru yön değiştirme" olarak tarif edilmiştir. Dilbilimde

³⁴ Bilginin sadece mantıksal çözümleme ya da deneysel tecrübe ile elde edilebileceği görüşü baz alınır. Moritz Schlick, Rudolph Carnap ve Otto Nevrath akımın başlıca temsilcileridir.

³⁵ Daha sonradan "Yeni Bilim Felsefesi" adıyla anılacak olan gelişimlerin adımları, farklı ülkelerden pek çok filozofun zengin ve derin tartışmalarıyla 1960'lar ve 1970'lerde atılmaya başlanmıştır.

³⁶ Çözümleme ve mantıksal çaba ile felsefi alanları netleştirmeye çalışan *Analitik Felsefe* geleneği yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Gottlob Frege, Ludwig Wittgenstein, Bertrand Russell ve George Edward Moore akımın öncüleri olarak pragmatic turn'ün zeminini hazırladıkları savunulabilir.

³⁷ "Linguistic Turn" için bkz. Rorty (1967), Sandbothe (2004).

³⁸ "Edimdilbilim" kavramına ilişkin bkz. Vardar (2002:88-89).

yenilikçi yaklaşımlarıyla dikkat çeken Chomsky (bkz. 1957, 1966, 2006), *Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi*³⁹ (1966: 51-75) adını verdiği çalışmalarıyla geleneksel dilbilimsel görüşlere karşı çıkmıştır. *Derin yapı ve yüzey yapı*⁴⁰ (2006: 93) ayrımını yaparak dilbilgisine açıklayıcı bir bakış açısı kazandırmakla beraber dilin yapısı, hareketliliği ve ediminin bir arada olması gerektiğini savunmuş⁴¹, yapısalcı görüşlerin evrilerek gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Chomsky'ye (1968) göre, dillerdeki yüzeysel yapılar farklı da olsa derin yapılarda yatan anlamlar ve bu anlamların evrenselliği

sayesinde bir dildeki bir düşüncenin başka bir dilde ifade edilmesi mümkün olabilmektedir. Dilbilim'de kuralcı yapısalcılıktan çıkıp Sesbilim ve Sözbilim dışında Anlambilim ve Edimbilim'e de yer verilmiştir. Dil ötesi faktörler ve gelişmeler, yapısalcı çalışmalara entegre edilemezken, pragmatic turn ile birlikte dilin işlevi ve metin içinde var oluşuna yönelik ilginin arttığı söylenebilir.

Böylelikle, “daha önce dili salt dil-içi göstergeler dizgesi olarak gören Klasik Dilbilim, yirminci yüzyılda başka alanlardan da etkilenerek sözcük ve metin odaklılıktan kurtulmuş”; Metinbilim, İletişimibilim, Kültürbilim, Edebiyatbilim, Edimdilbilim, Anlambilim, Göstergibilim gibi alanlara ayrılarak parçalanmış, “kendisini, dolayısıyla çeviri irdelemelerinin sınırını genişletmiştir” (Yücel, 2016:146). Başka bir deyişle Klasik Dilbilim'deki bu parçalanmanın (bir bağdaşıksızlık yumağı olarak) Çeviribilim'i oluşturduğunu söyleyebiliriz.

3. EDİMSSEL DÖNÜŞÜMÜN ÇEVİRİBİLİMSEL ARAŞTIRMALARA YANSIMALARI VE ETKİLERİ

1950'lerden 1970'li yıllara kadar çeviri, yapısalcı Dilbilim odaklı yönelimler içerisinde, tek yönlü olarak ele alınmaktaydı. Çeviri olgusu odaklı düşünüldüğünde; karşılaştırmalı dilbilgisi, dilin söz grubu ve cümle gibi yapılarını inceleyen sözdizimi (sentaks), sözcüklerin iç yapısını inceleyen biçimbilim (morfoloji) gibi birimlerden faydalanan salt yapısalcı çalışmaların olguyu açıklamak için yetersiz kalması, sözcüksel olarak yapılan çevirinin beklentileri karşılamaması, çevirinin apayrı bir boyutta incelenmesi gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmıştı. İki dil arasında gerçekleştirilen çeviri eyleminin sonucunda sunulan çözümler, bilimsel ilgiden tamamen uzaktı. Bunun sonucunda 1960'lı yıllarda çeviri odaklı düşünmenin temelleri atılmaya başlandı. Dilsel yapıları birbiriyle karşılaştırarak dilin yapısına odaklanmak, araştırma nesnesinin karşılaştırmalı dilbilimsel bir gözlem materyali olarak kabul edildiği anlamına gelmekteydi. Hermans (1985)'a göre Dilbilim şüphesiz ki düz yazı çevirilerini anlamada çok faydalı olmuştur ancak özellikle edebi metinler söz konusu iken oldukça dar bakış açılı ve sınırlı kalmış, uygun bir araştırma zemini oluşturmaya yeterli gelmemiştir (s. 10). Yanı sıra, etkileri 1980'lere kadar devam eden, kaynak ve erek metin arasındaki

³⁹ Transformational Generative Grammar, Chomsky (1966).

⁴⁰ Deep Structure & Surface Structure, Chomsky (2006).

⁴¹ Savunular için bkz. Chomsky (1957). *Syntactic Structures*.

Tarih, Eğitim, Bilim ve Kültür Dergisi

benzerliğin savunulduğu “eşdeğerlik” (equivalence) kavramını savunan Catford (1965), Kade (1968), Nida & Taber (1969), Koller (1979) (akt. Baker ve Saldana, 2009:96-100) gibi araştırmacılar da zamanla, “eşdeğerliğin sınırlılığı ve yetersizliği” savlarıyla eleştirilere maruz kalmışlardır.⁴² Zira İşcen (2010)’in de vurguladığı üzere “çeviri olgusu, uygulama düzleminde dil, metin, kültür ve iletişimidir. Bunların sadece birinden ibaret olmamakla birlikte her bir durumda, bu etmenlerin bir öncelik sırası ve oranı söz konusudur” (s. 11).

Çeviri ile ilgili anlama çalışmalarının yapısalcı yaklaşımdan işlevselci yaklaşıma doğru gitgide daha da karmaşık hale geldiği saptanmıştır, hatta 1970’lerin sonlarında çeviri çalışmalarına Metinbilim de dahil edilince karışıklıkların arttığı gözlemlenmiştir. Oysa ki Dilbilim güdümündeyken böyle bir durum söz konusu değildi.⁴³ Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren kuramların ortaya çıkışı ve hızla çoğalması, özellikle Dilbilim’den kendini ayırıp özerkliğini kazanamamasından ileri geldiği düşünülmektedir.

Sorunların çoğalmasıyla birlikte, Dilbilim “edimsel bir dönüm noktası” gerçekleştirerek sistem olarak dil düzleminde değil de, daha çok eylem olarak dil düzleminde incelenerek “Çeviribilim için önemli bir yardımcı bilim” durumuna gelmiştir (Reiß, 1995). 1980’lerin başında Kuhn, edebi metinlere de uygulanan olağan çeviri algısının; katı bir şekilde çevirme ve yorumlayıcı çevirme olarak iki heterojen duruma ayrıldığını belirtmiştir (akt. Gattei 2008:139).

Çeviri sürecinin iki boyutu arasındaki ayırımından Kuhn; sözcüklerin (teker teker değil de) bir dilden başka bir dile değiştirilmesini içeren *teknik boyut*, ve dil öğrenenlerin, yabancı dilin önemli kısmını kendi ana diliyle değil de hedef dilin dilsel içeriğiyle ilişkilendirerek anlamlandırmaya çalıştıkları *yorumlayıcı boyut* olarak bahsetmektedir (akt. Gattei, 2008:159) (Çev: N.A.).

Dilbilim’de pragmatic turn ile birlikte yaşanan değişimler, çeviribilimsel araştırmalar ve çalışmalar için bir etkileşim noktası olmuştur. Bu dinamiklerin çeviri araştırmalarına yansımalarıyla, çeviriyi anlama çabası sürekli yenilenen bir motivasyon ve ivmeyle genişlemeye başlamış⁴⁴, “paradigma değişimleri” savunuları yapılmıştır. Hatta yeni yönelimlerin ortaya çıkışıyla birlikte bir dağınıklığın da oluşmaya başladığı söylenebilir. Çeviri araştırmalarının sunduğu açıklamaların yetersiz kalması sebebiyle bu çabalar, önceleri mekanik bir şekilde yapısalcı yaklaşımlar ile sürdürülse de, ortaya çıkan etkileşimle beraber işlevselci bir yaklaşıma doğru evrilmeye başlamıştır. Hermans (1985) 1970’lerin ortasından itibaren edebi çeviri çalışmaları için “yeni bir paradigma” oluşturulmaya çalışıldığı görüşündedir. Gelişmeler ile birlikte deskriptif, erek odaklı, işlevselci yaklaşımlar ön plana çıkmış; metnin iletişimsel boyutu, kaynak ve erek metin arasındaki etkileşim baz alınmıştır. Edebiyatı bir sistem olarak düşünen Evan-Zohar’ın (1979/80) Çoğul Dizge Kuramı gibi çok

⁴² Çeviribilim’in daha geniş kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiği yönünde savunular ve eleştiriler için bkz. Snell-Hornby (1988), Toury (1980), Nord (1997).

⁴³ Çeviri araştırmaları, Dilbilim odaklı salt yapısalcı yaklaşım sınırları içerisinde incelenmekteyken gözleme ve görgüllüğe dair bir problem kaygısı yaşanmamaktaydı.

⁴⁴ “Çeviribilim tarihi 1980’lerin başından itibaren aldığı ivme ile geri döndürülemez bir evreye girmiştir”. bkz. İşcen (2010).

fazla sayıda yeni yönelimler ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.⁴⁵ Ortaya çıkan her bir yönelim, kendi içerisinde çeviriyi anlamaya yönelik kuramsallaşma (çeviri üzerinde paradigmatik savunu) iddiası taşımaktaydı. 1960'ların sonlarından 1980'li yılların ortasına kadar süregelen (metin veya dil kavramı üzerinden) yapı odaklı yönelimlerin çeviri ile ilgili kuramsallaşma çabalarının zeminini oluşturduğu söylenebilir.

Pragmatic turn ile dilbilimsel olarak ifade edilen bakış açısının genişlemesi, içinde yaşadığımız dünyada gündelik akışın ana elementlerden biri olarak dil algısının incelenmesi, çeviri çalışmalarında disiplinlerarası bir yaklaşıma neden olduğu, bu açıdan bakıldığında açıkça görülmektedir. Çeviribilim'deki bu geçiş, yapısalcı (yapı olarak dil ve metin) bakış açısından işlevselci bir bakış açısına doğru kayma yarattıkça, çevirinin iletişimsel sürecinin incelenmesine de sebep olduğu gerçeği belirginleşmektedir. Başka bir deyişle, katı dilbilimsel olan yaklaşımlar esneklik kazanarak yerini anlamın da keşfedilebileceği bir çeviri araştırması ortamına bırakmıştır. Çeviride odak noktası, sadece sözcük ve cümle analizinden metin analizine doğru değişip, yazılı ve sözlü bütün elementlerin çalışmalarını gerektiren bir iletişim formuna evrilmeye başladığı söylenebilir.

Snell-Hornby (2006) "Dilin sosyal ve iletişimsel yönünü de içine alarak bütünsel, disiplinlerarası bir yaklaşım ayrıcalığı tanıyan pragmatic turn etkisi, çeviri süreç ve ürününe daha eleştirel ve titiz bir araştırma ortamı sunarak ve Çeviribilim'in bir disiplin olarak gelişimine katkı sağlayarak devam ettiği" görüşündedir (s. 37). Pragmatic turn sonrasında Çeviribilim'de yaşanan değişimler, özerk bir disiplin olma kaygıları; farklı bilim dallarının alandaki çalışmalar için bir araç olarak görülmesi disiplinlerarasılık söylemlerini doğurmuştur. Ancak "disiplinlerarasılığın"⁴⁶ Çeviribilim'i oluşturan bir dinamiklik olduğu savunuları dikkatle irdelenmelidir. Bu kavramın alandaki kullanımı net tanımlanıp uzlaşa sağlanamadığından dolayı disiplinlerarasılıkla ilgili anlam karmaşası söz konusudur. Nitekim Dilbilim'in pragmatik turn ile parçalanmış alt birimleri aslında bütünüyle (fakat tüm karşıtlıkları ve heterojen yönelimleri ile birlikte) Çeviribilim'i oluşturmaktadır. Yani, pragmatik turn'ün yarattığı etkiyle Dilbilim'in; Metinbilim, İletişimbilim, Kültürbilim, Edebiyatbilim, Göstergebilim gibi çeşitli birimlere parçalanması süreci, Çeviribilim'in oluşum süreci ile üst üste binmekte; bu anlamda yukarıda detaylandırılmış haliyle dizgesiz bir disiplin olarak kabul edilen Çeviribilim alanını kaplamaktadır. Bundan dolayıdır ki alanı disiplinlerarası olarak nitelendirmek yerine disiplinler arasında sıkışmış bir alan olarak tanımlamak daha yerinde olacaktır.

Dilbilim'deki pragmatic turn yansımaları ile 1980'li yıllarda, bağlantılı bilimlerin etkisinin çeviri olgusu odaklı düşünmelere yansımaya başladığı yukarıda anılmıştır. Bu nedenle 1980'li yılların, çeviri olgusunun bilimsel tartışması için belirleyici role sahip olduğu çıkarımı

⁴⁵ Örneğin Erek Odaklı Çeviri Kuramı (Toury, 1980), Çoğul Dizge Kuramı (Evan-Zohar, 1979/80), Eylem Kuramı (Holz-Manttari, 1984).

⁴⁶ Disiplinlerarasılık kavramının Çeviribilim sınırları içerisinde ne anlama geldiği ayrıntılı olarak ele alınmamış, farklı görüşlerden dolayı net bir şekilde ortaya konamamıştır. Ancak çalışmalara bakınca kavramın asıl içeriğinin boşaltılarak alana taşındığı görülmektedir (ayrıntılı olarak bkz. İşcen 2002).

yapılabilir. E. A. Nida'nın 1964'te yayımladığı, Dilbilim'deki yapısal gelişmelerin yanı sıra anlamsal gelişmelere de dikkat çektiği *Toward a Science of Translating* isimli kitabında, çeviri süreci için "bilim" terimini kullanmasının, süregelen çalışmalara yeni bir boyut getirdiği düşünülmektedir.⁴⁷ Dili; "kültürün bölünmez bir parçası", sözcükleri "kültürel olgunun sembolleri" olarak tanımlayan Nida'nın (1964), çeviriyi dilbilimsel bir odakla ele almasının yanı sıra bilimsel bir anlama çabasını dile getirmesi, çeviri araştırmalarının sonraki yıllarda "disiplinlerarası" bir boyuta adım atmasına vesile olduğu da savunulabilmektedir. Disiplinlerarasılığın kaçınılmaz olarak ortaya çıkması durumunun ve ortaya çıkan yeni yönelimlerin; araştırma nesnesi sorunsalı, olgu tanımı gereksinimi, gözlemin sağlanamaması gibi problemlerin iyice görünür noktaya geldiği ve kendini kanıtlamaya çalışan, özerk bir disiplin olma talepleri olan Çeviribilim için, merkezi bir akıl yürütme ve kuramsallaşma sağlanabilmesine yönelik bir tür "açılım" sağlayabileceği yönündeki yaklaşım (Snell-Hornby, 1988) 1980'lerde yeni bir çözüm, bir olumluluk iddiası taşımaktaydı. Üstelik, "gerek farklı diller ve kültürler arasında iletişimi olanaklı kılması, gerekse farklı alanlardaki bilgilerin paylaşılması, yayılması ve etkisini arttırması açısından bakıldığında, çeviri olgusunun disiplinlerarası çalışmalara en açık alanlardan biri olduğu" (Yücel, 2015) fikri de görüşler arasındaydı. Tek yönlü ya da sınırlı denilebilecek bir bakış açısına sahip olan Çeviribilim'in bu durumu aşıp, bütüncül ve kapsayıcı bir yaklaşım oluşturmada bağlantılı disiplinlerin bakış açılarından ve deneyimlerinden faydalanmak, çeviri edimini geliştirmek, ortaya çıkabilecek farklı bir anlayışın Çeviribilim'e katacağı değer ile birlikte özerk bir bilim olarak kabul görmek için çeşitli alanlarla ortak bir amaç uğruna birlikte çalışılabileceği fikrinin umut vadettiği düşünülüyordu.

Çeviribilim'in araştırma nesnesine ilişkin her bir "yeni dönüşüm" döneminde sıkıntı, eleştiri veya yeni tanımlardan bahsedilebilmektedir.⁴⁸ Dilbilim öncelikli olmak üzere, etki eden her bir disiplin içerisinde bakış açısı genişledikçe bu durum "bariyerlerin yıkılması"na (Snell-Hornby, 2006) zemin hazırlamıştır. Dilbilim'in pragmatic turn ile birlikte parçalanması ve Çeviribilim'in bu etkileşimin güdümünden kurtulamaması, alanın özerk bir disiplin ve bir bilim dalı olma yolunda engeller teşkil etmesine sebebiyet vermektedir. "Disiplinlerarası, çok boyutlu, çok katmanlı bir bilim alanı" olarak tanımlanan (Snell-Hornby, 1988) Çeviribilim'in bu durumu, alanın özerkliğini kazanıp geliştirmekten çok engellediğine yönelik savı güçlendirmektedir. Oysa ki 1972'de James S. Holmes, Kopenhag'da gerçekleştirilen Üçüncü Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Kongresi'nde sunduğu *The Name and Nature of Translation Studies* isimli bildirisinde, çeviri alanında başlayan farkındalık ve değişimlerin adını koymuş, tartışmaya açmış, çeviri çalışmalarının akademik ve bağımsız bir disiplin olması çağrısında bulunarak "bilim" olarak anılmaya başlanmasına katkıda bulunacak açıklamalar yapmıştı.

⁴⁷ Nida (1964)'nın "çeviri bilimi" (science of translating) kavramını kullanmasının ardından yaptığı irdelemeler sonucunda Holmes (1972) "çeviri çalışmaları/araştırmaları" (translation studies) kavramını önermiştir.

⁴⁸ Detaylar için bkz. Snell-Hornby (2006).

2000’li yıllara gelindiğinde Çeviribilim’de bir karmaşa doğmasına sebep olan sorun algıları iyice belirginleştiği görülmektedir. Yeni yönelimlerin “sürekli olarak ortaya çıkması” durumu bir sona ulaşmış ve Çeviribilim’in kendi alanına ilişkin bir öz sorgulama dönemine yol açmıştır. Sorun algısı bilim-kuramsal duyarlılık ve bilinci belirginleştirmiş, Çeviribilim’in doğası, konumu ve tarifi konusunda bilim kuramı perspektifine yönelik gereksinim açığa çıkmıştır. Nitekim Çelik (2005), “Bilim-kuramsal düzlemde ‘Çeviribilim’ içinde çeviribilimsel temellerin sorgulanması yönündeki çalışmaların çoğalmasa [örneğin Nord (1995), Stolze (2003), İşcen (2002), Zybatow (2004)], ‘kuramsallaşma gereksiniminin’ giderilmesine katkı yapacağını” vurgulamaktadır.

4. SONUÇ

Holmes (1988)⁴⁹ “bir dönüm noktası” olarak gördüğü İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yaşanan gelişmelerle birlikte gelen Dilbilim, Dil Felsefesi, Edebiyatbilim gibi çeşitli alan ilgi ve etkileriyle; kullanılacak model ve terimler, uygulanacak yöntemler, dahası alanın sınırları, sorunları ve içeriğini belirlemede görüş birliği sağlanamadığından ortaya çıkan durumun “büyük bir karmaşa” gibi görüldüğünü düşünmektedir. Bilginin problem alanına yoğun bir dikkat yoğunlaşması olur olmaz yeni bilimsel bir disiplin oluşmaya başladığını savunduğundan, bu dönüm noktası ve “karmaşa” ortamının şaşılacak bir durum olmadığı görüşündedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, İkinci Dünya Savaşı ertesinde tüm bilimlerde yaşanan tikanıklık ve bulanmalar sonucu parçalanma, alt birimlere ayrılma, değişim ve dönüşümle gelen “karışıklık” durumu mevcuttur. Bu sebeple Çeviribilim’de farklı “paradigmalar”, “araştırma nesnelere”, “kuramsallaşma eğilimleri” söylemleri olmasının aslında olağandışı bir duruma işaret etmediği düşünülmelidir.

Kuhn (1962)’a göre bilimdeki ilerleme artan ya da biriken bir şey değil tam tersine bilgiyi kopmalara uğratan devrimlerle gerçekleşmektedir. Bilim; bilim öncesi dönem, olağan bilim dönemi, bunalımlar ve devrimlerle ilerleyen açık uçlu bir süreç olduğunu düşünmektedir. Bağlantılı olarak Cottingham (2003) da bilimsel bunalım dönemlerinde, olağandışı sonuçlar başa çıkılmaz hale geldiğinde ve alternatif bir paradigma kendini ortaya koyduğunda, paradigmada temel bir kayma olacağı veya bilimsel düşüncede bir devrim meydana geleceği görüşündedir (akt. Yaldır, 2009:66).

Konuyla alakalı olarak Stolze (2003)’nin, Çeviribilim’in “paradigma öncesi” (präparadigmatischen) bir durumda olduğu tabirini de göz ardı etmemek gerekir (s. 28). Snell-Hornby (2006) ise tarih boyunca bazı “dönüşüm”lerin ciddi anlamda yeni paradigmalar yaratırken, bazılarının da yalnızca daha önceki yerleşik bakış açıları çerçevesinde “yeni bir yön belirlemeye” sebebiyet verdiğini vurgulamıştır (s. 159-164). Bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkışını olanaklı kılan 1970’lerdeki pragmatik turn’ün ardından, 1980’lerde cultural turn (kültürel dönüşüm)’ün, Çeviribilim’in temel profilinin oluşmasına zemin hazırlamış olduğu söylene de (Snell-Hornby, 2006:47), yukarıdaki bölümlerde irdelenen durumlara

⁴⁹ Holmes’a ait 1988’de yayımlanan *The Name and Nature of Translation Studies* başlıklı bu metin, 1972’de III. Uygulamalı Dilbilim Kongresi’nde sunduğu bildiri metninin genişletilmiş versiyonudur.

dayanarak, uzun yıllar disiplinler arasında sıkışarak yürütülen araştırmaların sonucunda, Çeviribilim'in tek başına bir disiplin olma yolundaki çabasında hâlâ başarısız olduğunu görmekteyiz. Konusu sürekli olarak kültür ve iletişimin boyutları etrafında dönen çevirinin, ufkunu genişletmek adına değişim ve dönüşümlere yatkın bir çalışma alanı olduğu görüşleri, çalışmalar içerisinde sık sık yer almaktadır. Ancak alanda meydana gelen her bir "dönüşüm", "dağılma" veya "yön değişimi"nin aslında tek bir kuramsallaşma amacında olduğu ve bütün bu dağınıklık düşüncelerine rağmen bir uzlaşma arayışının var olduğunu da göz ardı etmek doğru olmayacaktır. Bu iyimser bakış açılarıyla Çeviribilim'in, içerideki tartışmayı çözmeye çalışmak yerine, şimdiye kadar geliştirilen tüm kuramları genel bir bakışla yeniden gözden geçirerek her birinin bütünü parçası haline geldiği tek bir bütünleştirici kuram oluşturma yolunda ilerlemesi, kendi sınırlarını ve kurallarını belirlemesi, kısacası kendi temelini oluşturmak adına diğer disiplinlerden arınmış hâle gelmesi temenniler arasında varsayılmalıdır.

Kaynaklar

- Akalın, R. (2006). *Çeviribilimin Disiplinlerarası Araştırma Yelpazesinde Kültürbilimsel Yükümlülükler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Akbulut, A. N. (2004). *Söylenceden Gerçekliğe*. İstanbul: Multilingual.
- Baker, M., Saldanha, G. (2009). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. (2. bs.). London; New York: Routledge.
- Bernstein, R. J. (2010). *The Pragmatic Turn*. Cambridge: Polity Press.
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton Publishers.
- Chomsky, N. (1966). *Topics in the Theory of Generative Grammar*. The Hague: Mouton Publishers.
- Chomsky, N. (1968). (3. bs., 2006): *Language and Mind*. New York: Cambridge University Press.
- Çelik, S. (2005). *Bilim-kuramsal Açından Çeviribilimde Kavram Sorunu - Kaynak Metin (KM) ve Ereğ Metin (EM) Kavram Çifti Açısından Bir Gereğçelendirme Denemesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Çelik Tsonev, S. (2012). 'İthal edilmişlik' Betimlemesi Kısılacında Çeviribilim ve Özerklik Yansıması. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2(2). 52-68.
- Gattei, S. (2008). *Thomas Kuhn's "Linguistic Turn" and the Legacy of Logical Empiricism. Incommensurability, Rationality and the Search for Truth*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Hermans, T. (1985). Translation Studies and a New Paradigm. İçinde *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*. T. Hermans (Ed.). (s. 7-15). London: Routledge Revivals.
- Holmes, J. S. (1988). The Name and Nature of Translation Studies. İçinde: *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. (s. 66-81). Amsterdam: Rodopi.
- İşcen, İ. (2002). *Çevrim Kuramı: Çeviribilim'in Temelleri Üzerine*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İşcen, İ. (2005). Problembezeichnung und Problemerlebnis - Gedanken zum Problematischen Selbstverständnis einer Übersetzungswissenschaft. *Linguistik Online*. 23(2). 51-65.
- İşcen, İ. (2010). Çeviri ve "Düşünce" Çeviribilim İçinde Söylem ve Çeviribilimsel Gerçeklik. *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*. Sayı 20. 1-16.
- İşcen, İ. (2017). Das Problem Translationswissenschaftlicher Terminologie – Was ist und zu welchem Zweck dient der AT? *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*. Sayı 23. 23-36.

Tarih, Eğitim, Bilim ve Kültür Dergisi

Kuhn, T. S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. (2. bs., 1970). Chicago: The University of Chicago Press.

Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: Brill.

Nord, C. (1997). *Translating as a Purposeful Activity*. Manchester/New York: St. Jerome Publishing.

Reiß, K. (1995). *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*. M. Snell-Hornby, M. Kadric (Ed.). Wuv.

Reiß, K. (2000). *Translation Criticism – The Potentials and Limitations*. (E. F. Rhodes, Çev.). New York/London: St. Jerome Publishing.

Rorty, R. M. (1967). *The Linguistic Turn. Essays in Philosophical Method*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Sandbothe, M. (2004). The Pragmatic Twist of the Linguistic Turn. (L. Vizenor Çev.). İçinde *The Pragmatic Turn in Philosophy. Contemporary Engagements between Analytic and Continental Thought*. W. Egginton, M. Sandbothe (Ed.). (s. 67-91). Albany: State University of New York Press.

Saussure, F. D. (1959). *Course in General Linguistics*. C. Bally, A. Sechehaye (Ed.). (W. Baskin, Çev.). New York: Philosophical Library.

Snell-Hornby, M. (1988). *Translation Studies: An Integrated Approach*. (2. bs., 1995). Amsterdam: John Benjamins.

Snell-Hornby, M. (1994). *Translation Studies : An Interdiscipline: Selected papers from the Translation Studies Congress, Vienna, 1992*, M. Snell-Hornby, K. Kaindl & F. Pöchhacker. (Ed.). John Benjamins.

Snell-Hornby, M., Hönig, H. G., Kußmaul, P., Schmitt, P. A. (Ed.) (1999). *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.

Snell-Hornby, M. (2006). *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints?*. Amsterdam: John Benjamins.

Snell-Hornby, M. (2009). What's in a Turn? On Fits, Starts and Writings in Recent Translation Studies. *Translation Studies*. 2(1). 41-51. DOI: 10.1080/14781700802496225

Snell-Hornby, M. (2010). The Turns of Translation Studies. *Handbook of Translation Studies*, Vol. 1. Y. Gambier, L. Doorslaer (Ed.). (s. 366-370). Amsterdam: John Benjamins.

Stolze, R. (2003). *Hermeneutik und Translation*. Tübingen: Narr.

Stolze, R. (2013). *Çeviri Kuramları: Giriş*. (E. Durukan, Çev.). İstanbul: Değişim Aktüel Yayınevi.

Ströker, E. (2005). *Bilim Kuramına Giriş*. (D. Özlem, Çev.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.

Toury, G. (1980). *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University.

Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Vermeer, H. J. (1994). Translation Today. Old and New Problems. İçinde *Translation Studies. An Interdiscipline: Selected papers from the Translation Studies Congress*, Vienna, 1992, M. Snell-Hornby, K. Kaindl & F. Pöchhacker (Ed.). (s. 3-16). [SEP] John Benjamins Publishing Company.

Yaldır, H., Üner, A. (2009). Bilimsel İlerleme ve Metot Kavramı Üzerine Karl Popper ve Thomas Kuhn. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 4. 56-71.

Yazıcı, M. (2005). *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*. İstanbul: Multilingual.

Yücel, F. (2007). *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Yücel, F. (2015). Çeviribilimin Disiplinlerarası Niteliği. P. Şulha (Haz.). *Sözden Temsile Çeviribilim*. (s. 61-77). İstanbul: Çeviribilim Yayınları.

Yücel, F. (2016). *Çevirinin Tarihi*. (Yenilenmiş baskı). İstanbul: Çeviribilim Yayınları.

Zybatow, L. N., (2004). Methodologie der Translationswissenschaft und Methoden der Translation. İçinde: *Translation Theory and Methodology, Abstracts. EU High Level Scientific Conference Series on Text and Translation*. 6-8 Mayıs 2004. Saarbrücken. s. 133-143.

Zybatow, L. N. (2006). Translationswissenschaft: Gegenstand – Methodologie – Theoriebildung. İçinde: *Text and Translation. Theory and Methodology of Translation*. C. Heine, K. Schubert, H. Gerzymisch-Arbogast (Ed.). (s. 149-172). Tübingen: Narr.